

7. Сегуєнка, І. Ропасіка а уусбоуа сШе. Іп: Сегуєнка, Іап. О ропасікасп. -Рґапа: 8Шпі пакіасіаіеівтуї Сеівке кпіпу, 1960, в. 248 – 260.
8. Кісап, Р. Севіа гіуоіеш. – Рґапа: Рогіаі, 2004.

Джерела

1. Матеріали по навчальній програмі 1 -4, 5-7 класів загальноосвітніх навчальних закладів (читання, мова та література) МОН України – <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/educational-programs/>.
2. Опитувальні анкети, що склалися із чотирьох питань. Відповіді учнів 4-А, 4-Б, 5-А, 7-А класів середньої загальноосвітньої школи «Лідер» у м Львові. Опитування проводилось завдяки вчительці англійської та німецької мов – Шалімовій Анастасії Олександрівні.

The article deals with the problem of education through fairy tales in recent years, because the issue of disinterest in reading among students is current. Especially Ukrainian fairy tale loses its position. In research, we focus on the need to make the reading process as interesting and educational as possible. In particular, on the need of making creative tasks for children, that would encourage them to read and think for themselves.

Key words: *the aspect of education, (modern) fairy tale, fairy tales about animals, creative tasks for students.*

УДК 821. 161.2

Лілія Яворська (Дрогобич)

ЖАНР ФЕНТЕЗИ У СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ

У статті проаналізовано питання теоретичного та історико-літературного вивчення фентезі як новітнього жанру сучасної літератури. Схарактеризовано жанрові особливості та риси фентезі, джерела, що мали вплив на його становлення. Розглянуто тлумачення терміну фентезі зарубіжними та вітчизняними вченими.

Ключові слова: *жанр, літературний жанр, фентезі, казка, міф, роман, фантастика, фентезійна література.*

Постановка проблеми. Література ХХ ст. для дітей потребує всебічного аналізу жанрово-стильових та ідейно-естетичних концептів, у тому числі тих, що становлять його визначальну прикмету. До останніх у переліку інших належить феномен фентезі. Маючи глибоке коріння у міфологічних, фольклорних та літературних традиціях різних часів і народів, воно як жанр новітньої літератури виформовується вже на початку ХХ ст. і як такий чітко усвідомлюється літературною крити-

кою з кінця 20-их років: відомий американський критик Хьюго Гернсбек (1884–1967), автор терміна фентезі (англ. *fantasy*), у статтях 1926–1928 рр. чітко відмежує його від наукової фантастики, названої ним *science fiction* [10]. Утім, до сьогодні в літературознавстві немає усталеного визначення фентезі, що пов'язано з дискусійністю питань розвитку сучасних жанрів загалом і фентезі зокрема.

Актуальність теми дослідження зумовлена, з одного боку, його активізацією в сучасному літературному (у тому числі й слов'янському) просторі, а з другого, – необхідністю глибшого пізнання теоретичного й историко-літературного аспектів жанру фентезі та його різновидів.

Аналіз останніх досліджень. Попри те, що становлення фентезі як жанру художньої літератури відбулося на початку ХХ ст., об'єктом активного наукового розгляду воно стало лише на перетині століть, коли, як каже Т. Савицька, «експансію жанру стало неможливим не помічати» [10]. Назвавши фентезі плодом культурної глобалізації, який «тихою сапою колонізував чималі ареали творчого самовираження, блокуючи відтворення новоєвропейської класики з властивою їй апеляцією до глибинних проблем життя, психологізмом і загалом усіляким «реалізмом» у трактуванні людини й соціуму», учена зазначає: «Концептуальні й стильові основи жанру фентезі з'явилися у творчості англійських письменників-романтиків, які акцентували на міфологічних сюжетах, ностальгії за минулим» [10]. Польський письменник-фантаст А. Сапковський у праці «Піруг або нема золота в сірих горах», у принципі не заперечуючи певного зв'язку фентезі з казкою, наголошує, однак, на його укоріненні в міфології: «Англосакси, які домінують у фентезі і які створили сам жанр, мають у своєму розпорядженні значно кращий матеріал: кельтську міфологію. Артуріанська легенда, ірландські саги і повір'я, бретонський чи валлійський Мабіногіон значно більшою мірою підходять як вихідний матеріал для фентезі, ніж інфантильна і примітивно сконструйована казка» [11].

Метою нашої статті є окреслити фентезі як жанр літератури загалом і для дітей зокрема, виявити його провідні ознаки, встановити джерела.

Питання фентезі як категорії жанрології суперечливе, що зумовлено насамперед відсутністю чітких дефініцій терміна [13, 315]. В оригінальному тексті есе Дж. Р. Р. Толкіна «Про чарівні казки» слово *fantasy* трактовано двоюко: 1) як назву літературного жанру; 2) як поняття «фантазія». Уживання терміну «фентезі» стосовно жанрової специфіки художнього твору відповідає англійській традиції. Словник літературознавчих термінів С. Белокурової тлумачить фентезі як різновид фантастики: твори, що зображають вигадані події, у яких головну роль відіграє

іраціональне, містичне начало і світи, постання й буття яких не можна логічно пояснити [2, 283].

Британський літературний критик Шейла Егоф писала, що фентезі – це новітній літературний жанр, цілком якого не є втеча від реальності, а, навпаки, освітлення реальності: фентезі намагається донести до нас інші світи, але демонструє існування незмінних цінностей, що продовжують діяти всюди – у всякому можливому світі [14, 134]. Анн Свінфен, французький літературний критик, зазначає, що фентезі – це інтерпретація справжнього світу та дослідження моральних, філософських та інших дилем, що цей світ ставить перед нами [16, 113].

На останньому особливо наголошує Ю. Ковалів. У його літературознавчій енциклопедії зазначено: визначальними для фентезі є фатум, бінарна етична опозиція «добро-зло», винагорода за зусилля в подоланні перешкод, диво [8, 259]. Порівнюючи наукову фантастику та фентезі, О. Яковенко виділяє такі особливості фентезі як жанру: 1) належність творів фентезі до можливих світів; 2) наявність середньовічного антуражу; 3) високий ступінь фантастичного; 4) ненауковість, іраціональність, зумовлена наявністю магії [12, 143].

Згідно з дослідженням К. Сміта, витоки фентезі датовано XVIII ст. [15]. Із цією думкою погоджується також Т. Савицька, стверджуючи, що готика XVIII ст. розпалася на наукову фантастику, фентезі та літературу жахів [10].

Фентезі значною мірою є продовженням алегоричної традиції англійської літератури. Однак не тільки, бо його джерельна база значно ширша: це і фольклорні казки (кельтські, скандинавські, фінські, слов'янські), й архаїчні міфи (давньогрецькі, давньоримські), й епічні саги, середньовічні героїчні пісні та європейські лицарські романи. У них започатковано основні його прикмети як жанру, причому казки й міфи є ключовими елементами формування текстового полотна сучасної фентезійної літератури. У них теж віднаходимо елементи, притаманні сучасному фентезі: могутні Боги, герої, наділені магичною силою, фантастичні істоти, які не мають (на відміну від наукової фантастики) раціонального пояснення, – демони, чарівники, міфологічні і легендарні істоти, привиди, вампіри, наявність завдання (квесту). Герої й події фентезі часто не прив'язані до конкретного місця та часу, тобто є понадчасовими і понадпросторовими. Автори фентезі порушують актуальні для всіх часів і народів проблеми добра й зла, кохання й ненависті, віри й зневіри, абсолютизму й демократії. Вони стверджують важливість перемоги добра над злом, важливість кохання як життєстверджувальної сили й віри у того, хто в житті йде поруч, наголошують на небезпеці абсолютної влади [1, 14].

У становленні фентезійної літератури немалу роль зіграв епічний жанр середньовічної розповідної літератури – лицарський роман, сформований у середині XII ст. і набув загальноєвропейського поширення. У центрі цього жанру – індивідуалізований образ героя-лицаря, його подвиги заради власної слави, кохання, релігійно-моральної досконалості. У XVIII ст. під впливом лицарського почалося формування готичного роману, де описуються таємничі пригоди, фантастику, містику, а також соціальні мотиви, де центром є демонічна особа [4, 239], що теж трапляється у фентезійних творах. Очевидно, це дало підстави К. Сміту витоки фентезі датувати XVIII ст. [15].

На хвилі романтизму і неоромантизму в середині XIX ст. сформувався пригодницький, або авантюрний, роман, деякі риси якого запозичило фентезі, а саме: стрімкість розвитку подій, динаміка і гострота конфліктів, у яких випробовуються сила волі та позитивні риси героїв, мотиви викрадення і переслідування, таємниці, загадки.

Маючи за основу такий широкий спектр джерел, фентезі не може бути однорідним. О. Буйвол у своїй статті артикулює потребу його внутрішньожанрової диференціації й пропонує розрізнити п'ять його субжанрів: героїчне, епічне, окультне, готичне, християнське [4, 239].

Уперше термін «героїчне фентезі» як один із найважливіших його субжанрів було запропоновано видатним американським письменником Ф. Лейбером (1910-1992). Побутує думка, що це один із напрямів фантастичної літератури, так звана «чиста» або ненаукова фантастика, у якій описуються неймовірні пригоди в ірреальних світах, де спритні захисники добра ведуть бій із силами зла. У епічному фентезі детально відтворений фантастичний «вторинний світ», принципове протистояння добра і зла, там завжди більше, ніж один головний герой, на відміну від героїчного. Характерна риса окультного фентезі – наявність героя, котрий дуже часто гине в ході протистояння певному культу, темним надприродним істотам. За словами О. Буйвол, окультне фентезі злилося з літературою жахів. Готичному фентезі властиві: опис темного замку чи маєтку, жакливі таємниці, родові прокляття, постійне нагнітання атмосфери страху [4, 239].

Коло проблем християнського фентезі пов'язане з релігійно-етичними питаннями. Після Першої світової війни християнське фентезі не мало таких міцних позицій, як у вікторіанську добу (XIX ст.). Вікторіанське фентезі постає у формі сну чи складається з низки розрізнених фрагментів. Сучасні письменники прагнуть до цілісності зображення художнього світу, міцного й незіпсованого, чітко структурованого, який є втіленням гармонії і описаний до найменших деталей. Від початку Другої світо-

вої війни до 1950-х років, коли питання віри актуалізувалися у важких умовах суспільних випробувань, християнське фентезі набуває нового підйому [5, 284]. Цей субжанр сповнений відчуттям кризи, близької катастрофи, небезпеки миттєвого знищення світу. Водночас головний акцент робиться на образі Бога як Творцеві всього сушого, автори змальовують різні Його іпостасі, Його діяння й велич, Його присутність у видимому й невидимому світах, у думках і вчинках персонажів [6, 218].

Як окремий напрям фантастичної літератури фентезі формується наприкінці XIX ст. Саме тоді з'являється низка творів, у яких виявляються провідні проблемно-тематичні комплекси нового.

Характерною особливістю нинішнього етапу в розвитку цього жанру є вдосконалення та художній синтез основних напрямків фентезі, а також з'ява нових його різновидів – дитяче фентезі, гумористичне тощо [5, 283].

Актуальними проблемами сучасної літературознавчої науки є розробка єдиного методологічного підходу щодо фентезі, з'ясування художньої традиції й новаторства письменника-творця фентезі, його місця в літературному процесі [7, 33].

Своєрідною постає в сучасних фентезі й концепція людини. Якщо у вікторіанських фентезі герой/героїня переважно були самотніми, то в новітніх фентезі герой належить до групи – дітей, друзів тощо, відповідно він стає носієм певних рис колективної свідомості. У фентезі XIX ст. висловлюється обурення проти людських вад (жадібності, егоїзму тощо). Фентезі XX ст. розширює діапазон філософсько-морального змісту за рахунок певної соціалізації тем та мотивів. Сучасні письменники засуджують прагнення безмежної влади, панування над світом, пригноблення інших тощо [6, 218].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. На підставі розгляду феномену фентезі, окреслення його джерел, виокремлення провідних характеристик можна стверджувати, що фентезі таки новітній літературний жанр із притаманними лише йому ознаками, який увібрав деякі риси архаїчної міфології, архетипи фольклорних казок, епічних саг, героїчних пісень і лицарських романів.

1. Александрук І. В. Вербалізація можливих світів у жанрі фентезі (на матеріалі творів сучасних англійських та американських авторів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І. В. Александрук; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2011. – 20 с.

2. Белокурова С.П. Словарь литературоведческих терминов / С.П. Белокурова. – СПб: Паритет, 2006. – 320 с.

3. Большой энциклопедический словарь / глав. ред. А. М. Прохоров. – М.: Большая российская энциклопедия, 1997. – 1456 с.

4. Буйвол О.В. До проблеми жанрової класифікації фентезі / О.В. Буйвол // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 11. – С. 238–241.
5. Жаданова Т.В. Жанр фентези вчера, сьогодні, завтра / Т.В. Жаданова // Вісник ХНУ. – № 632. – Сер. Філологія. – Вип.42. – Харків: Вид-во ХНУ, 2004. – С. 283–286.
6. Жаданова Т.В. Современное христианское фентези: вариативность использования традиционных библейских сюжетов / Т.В. Жаданова // Вісник ХНУ. – № 727. – Сер. Філологія. – Вип.47. – Харків: Вид-во ХНУ, 2006. – С. 217–220.
7. Жаданова Т.В. Христианское фентези в XX веке / Т.В. Жаданова // Вісник СевНТУ. – Вип.102: Філологія: зб. наук. пр. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2010. – С. 32–36.
8. Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія в 2.т. / Ю.І. Ковалів. – К. : Видавничий центр «Академія». – 2007. – 622 с. – Т. 2.
9. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Г. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Терешка. – Вид. друге, виправлене, доповнене. – К. : Видавничий центр «Академія», 2007. – 752 с.
10. Савицкая Т.Е. Фэнтэзи: становление глобального жанра / Т.Е. Савицкая // Культура в современном мире. – 2012. – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://infoculture.rsl.ru/>.
11. Сапковський А. Пируг, или Нет золота в серых горах / А. Сапковський [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://royallib.ru/read/sapkovskiy_andgey/pirug_ili_net_zolota_v_serih_gorah.html/.
12. Яковенко О.К. Жанровые особенности фэнтэзи (на основе анализа словарных дефиниций фэнтэзи и научной фантастики) / О.К. Яковенко // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2008. – № 1. – С. 143–144.
13. Толкин Дж.Р.Р. О волшебных сказках / Толкин Дж.Р. Р. // Приключения Тома Бомбадила и другие истории: Пер. с англ. – СПб. : Азбука, 1999. – С. 315–410.
14. Egoff Sh. Worlds Within: Children's Fantasy from the Middle Ages to Today / Sh. Egoff – Chicago: ALA, 1988. – P. 134.
15. Smith K.P. The Fabulous Realm/ A Literary-Historical Approach to British Fantasy 1789–1990 – Metuchen, New York: Scarecrow Press? 1993. – 521 p.
16. Swinfen A. In Defense of Fantasy: A Study of the Genre in English and American Literature since 1945 / A. Swinfen – Boston: Routledge and Kenan Paul, 1984. – 253 p.

The article is devoted to theoretical, historical and literary study of fantasy as a new genre of modern literature. It characterizes genre features of fantasy and sources that made impact on its becoming. The definition of the term fantasy by foreign and domestic scientists is observed.

Key words: *genre, literary genre, fantasy, fairy tale, myth, novel, fantastic, fantasy literature.*